

LUBELSKIE MATERIAŁY NEOFILOLOGICZNE — 1975

Mieczysław Buczyński

Transkrypcja wyrazów rosyjskich w języku polskim.

Teoria i praktyka.

"Transkrybowanie" wyrazów z jednego alfabetu na drugi zawsze stanowiło niełatwy problem. W Związku Radzieckim, mającym moralną różnicę języków, poświęcono temu zagadnieniu nawet oddzielne konferencje naukowe. Przy oddawaniu rosyjskiej gładanki za pomocą liter alfabetu polskiego stosuje się transliterację i transkrypcję, uchwalone przez Komitet Językoznawstwa PAN w roku 1956. Transliteracja jest zabiegiem stosunkowo prostym i konsekwentnie stosowana — nie budzi wątpliwości, inaczej jednak przedstawia się sprawa z transkrypcją¹. Przekazanie wszystkich niuansów wymowy rosyjskiej /zwłaszcza akcenta i redukcji samogłosek nieakcentowanych/ jest dość trudne, stosuje się więc transkrypcje uproszczone, polegającą głównie na dokładnym oddaniu miękkości czy twardości spółgłosek oraz *ʹ*².

Dla zorientowania się, jak wygląda praktyka transkrybowania wyrazów rosyjskich, przeanalizowałem cały odnośny materiał, prawie wyłącznie nazwiska i nazwy geograficzne, z trzech odmiennych źródeł: Leksykonu PWN /Warszawa 1972/, podręcznika literatury rosyjskiej pod red. M. Jakobca /t. 1 - 2, Warszawa 1970 - 1971 oraz "Trybuny Ludu" z okresu od stycznia do maja 1973 roku. Pismo nie ma nazw i nazwisk rosyjskich sprawdzikiem w Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej³.

Jak się okazało, najwięcej niekonsekwencji spotyka się przy transkrybowaniu rosyjskiego *е*, zmierzająca do poprzedzającej spółgłoskę. W 80 - 90 procentach oddaje się je, zgodnie z zasadą, przez połączenie literowe *ie*, mimo to spotyka się jednak spórą

11066 przykłądów, w których polskim odpowiednikiem jest e. Lekeykon PWN zawiera 125 takich wyrazów, podrecznik literatury rosyjskiej - 102, a "Гръбуна Инду" - ponad 50 /nie licząc wyrazów powtarzających się/.

Spółgłoski tych wyjątków dość liczną grupę /około 20%/ stanowią wyrazy, w których rosyjskie pe - oddawane jest jako pe /np: Анна Каренина, Брежнев, Горелов/. Przyczyną tego należy, moim zdaniem, upatrywać w odmienności systemów fonetycznych języka rosyjskiego i polskiego. Język polski zna połączenia pe - tylko w wyrazach obcych, następuje tu więc adaptacja wyrazów rosyjskich do systemu fonetycznego polskiego. Fakt ten potwierdzają również nieliczne przykłady zastępowania rosyjskiego pe - polskiemu pe: Борисов, Борисова, Смолтрыcki.

Pozostałe 80% przykłądów z rosyjskim e, oddawanym przez polskie e, a nie ie, tłumaczyłbym działaniem następujących czynników: 1. Większość wyrazów rosyjskich poznałem przez czytanie, a nie słuchanie, działa tu więc skojarzenie wzrokowe. 2. Mamy niewątpliwie przypadki polonizacji wyrazów rosyjskich przez kojarzenie nie ich z podobnie brzmiącymi wyrazami polskimi, np. Бенедиктов /z imieniem Бенедикт/, Менделеев /z apelatywem мендел / Серафимов /z imieniem Серафим / Венецъанов /z nazwą Венецъа / itp. 3. Istnieje tendencja, najzupełniej niesłuszna, do pisania nazwisk rosyjskich obcego pochodzenia, zwłaszcza niemieckiego i francuskiego, według języka oryginalnego, np.: Бенюис, Клейнборг, Кухельбекер, Вейнберг. 4. Wiele niekonsekwencji wynika z błędnego miernika transkrypcji z transliteracją /np. Введенски / czy też z pomieszczenia dwóch różnych tendencji: do zachowania wierności dla obcego wzoru i do podkreślenia rodzimoci nazwiska, jak np. kolejne pozycje w Leksykonie PWN: Рубинштейн / Рубинштейн / Рубинштейн. Wszystkie omówione wyżej czynniki, działające przez pewien czas, tworzą tradycję, ale w tej sytuacji tradycję negatywną, bo różnorodną i prowadzącą do chaosu.

Pozostałe cechy fonetyczne rosyjskie są w przyjętym systemie transkrypcyjnym realizowane bardziej konsekwentnie. Tak więc rosyjskie połączenia -be, -be oddaje się polskim -ie, -ie i odstepst jest tu niewiele /Арсенлев, Григорьев, Кондратьев, Прокофьев/. Zatraca się jednak specyfika rosyjskich połączeń -ue - oddając je polskim -ie lub -ia /Берта, Дмитриев, Дмитриевскъ, Венецъанов / oraz rosyjskich połączeń -bu - oddając je polskim i /Ильинскъ /.

Jeśli idzie o spółgłoski, są jedynie niekonsekwencje co do

oddawania litery ц /Бахалл / Бухарин, Ерцен, Еленовилов, Ербленка, Ц /Ландау / oraz twardości ж, ш /Арбишин, Сзитиков / i miękkości ѣ, ѣ przed л /Борисов, Базылева, Константиновски / . Wszystkie te odstępstwa, dotyczące transkrybowania ц i spółgłosek, dają się objaśnić tymi samymi czynnikami co nieoznaczanie miękkości spółgłosek przed е.

Jak widać, niedociągnięcia i niekonsekwencje w zakresie transkrypcji wyrazów rosyjskich w języku polskim są w sumie dość liczne. Wynikają one z wielu czynników językowych i pozajęzykowych, głównie jednak z tendencji do polonizowania wyrazów rosyjskich pod względem fonetycznym, przy czym granica tej polonizacji jest płynna i nieokreślona, co pozostawia możliwość dowolnych interpretacji.

Efektem tego stanu rzeczy jest bardzo różnorodna transkrypcja tych samych nazwisk w różnych publikacjach czy też takich samych połączeń w tej samej publikacji. Stwarza to wrażenie chaosu i braku zasad, a ponadto daje mylne wyobrażenie o fonetyce rosyjskiej /język rosyjski przecież przystosowuje zupełnie do swojej fonetyki i ortografii nawet obce nazwy geograficzne i nazwiska/. Rozwiązanie problemu widziałbym w pozostawieniu nazw i nazwisk już spolonizowanych, ale także w konsekwentnym przestrzeganiu przepisów co do innych. Konieczny byłby nawet słowniczek nazwisk i imion rosyjskich dla potrzeb dziennikarzy i pracowników poligrafii, ich to bowiem należy przede wszystkim obarczyć odpowiedzialnością za powstanie w tej dziedzinie bagażu.

Przypisy

- 1/ Por. artykuły W. Jakubowskiego o transkrypcji wyrazów rosyjskich "Język Polski" r. XIII, Kraków 1962, s. 337-380; Jeszcze w sprawie transkrypcji rosyjskiej "Język Polski" r. XIII, Kraków 1963, s. 277-279 oraz notatki w "Poradniku Językowym": r. 1903, s. 87-88; r. 1912, s. 83; r. 1931, s. 84-86; r. 1953, s. 35-38.

- 2/ Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji, redaktor naukowy M. Szymczak, Warszawa 1975, s. 139-142; Polskie nazewnictwo geograficzne świata, oprac.:

I. Ratajski, J. Szewczyk, P. Zwoliński, Warszawa 1959, s. 169-239.

3/ Болгария Советская, Энциклопедия, т. 1-52, Москва 1949-1960.

4/ Назвы географічне posiadają такі słowniczek, por.

Поліме наземліччо географічне світа.

METODYKA NAUCZANIA JĘZYKÓW OBcych